

УДК 37(092)(477)

НАСТЯ ГРІНЧЕНКО: СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ПЕРЕКОНАНЬ

Нінель КЛИМЕНКО, доцент кафедри методики суспільно-гуманітарної освіти та виховання Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук;

Ольга КАРАМАН, професор кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук

На основі нових архівних джерел висвітлюються сторінки з біографії Насті Грінченко: дитинство, юність, навчання в чернігівській та київській гімназіях. Розглядається вплив сімейного виховання на формування особистості, світоглядних орієнтирів та життєвих переконань.

Ключові слова: педагогічна система Б. Грінченка, читанки «Квітка», «Проліски», чернігівська гімназія, гімназія імені Дучинської, «Жіноча громада», театр.

Нинель КЛИМЕНКО, Ольга КАРАМАН. НАСТЯ ГРИНЧЕНКО: СТАНОВЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ И ФОРМИРОВАНИЕ ЖИЗНЕННЫХ УБЕЖДЕНИЙ

На основе новых архивных источников освещаются страницы из биографии Нasti Гринченко: детство, юность, учеба в черниговской и киевской гимназиях. Рассматривается влияние семейного воспитания на формирование личности, мировоззренческих ориентиров и жизненных убеждений.

Ключевые слова: педагогическая система Б. Гринченко, хрестоматии «Квитка», «Пролиски», черниговская гимназия, гимназия Дучинской, «Женская община», театр.

Ninel KLYMENKO, Olga KARAMAN. NASTYA GRINCHENKO. THE CREATION OF PERSONALITY AND FORMATION OF LIFE BELIEFS

Biography of Nastya Hrinchenko is highlighted in this article based on new archival sources: childhood, youth, education in gymnasiums in Chernigiv and Kyiv. The article is also dedicated to an influence of family education on the personality development, ideological orientations and life convictions.

Keywords: pedagogical system of B. Grinchenko, so called "chytanka "Kvitka", "Prolisky", Chernihiv gymnasium, gymnasium named after Duchynska, "Zhinocha gromada" theater.

Дослідження передумов та основних чинників формування особистості й життєвих цінностей Анастасії Борисівни Грінченко є підґрунтям для всебічного розкриття постаті як людини, письменниці та суспільно-політичного діяча.

Предметом нашої студії є висвітлення сторінок такого періоду життя Насті Грінченко, як дитинство та юність. Адже в цей період відбувається становлення її особистості, формування світоглядних та життєвих орієнтирів.

Основу проведеного дослідження становлять матеріали з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. Для студіювання обрано факти, пов'язані з сімейним вихованням Насті Грінченко у контексті політичних, історико-культурних та соціальних реалій.

13 грудня 1884 року в с. Нижня Сироватка Сумського повіту в письменницькій родині народилася Анастасія Грінченко. Батько – Борис

Дмитрович Грінченко, відомий письменник, мовознавець, просвітитель, автор «Словаря української мови». Мати – Марія Миколаївна Загірня, письменниця, непохитний сподвижник в усіх громадських, та наукових справах свого чоловіка, любляча дружина та мати.

Притаманні Анастасії Борисівні інтелігентність, людяність, почуття обов'язку були типовими для кращих представників тієї інтелігенції, яка стала авангардом національного відродження. Напевно, почуття обов'язку було тут ключовим складником. Хто був близько знайомий з нею, бачив, що для Насті головним було – працювати, подавати приклад порядності та сумлінності іншим. У її розумінні праця для народу мала за мету не лише здобувати кращої для нього долі, а й послідовно утверджувати засади моралі, почуття взаємодопомоги, солідарності й саме громадянського обов'язку. Таку життєву позицію їй передав

батько Борис Дмитрович, який намагався прищепити ті ж самі життєві орієнтири й своїм учням. Життєве кредо Анастасії міститься в щирій сповіді доньки батькам: «...Я ж хочу зробити з себе людину, котра в купі з іншими робить життя, а не бути попихачем. Не почувати, що не докинула ні дрібочки до тої маси людської праці котра посуває життя наперед до того вселюдського ідеалу, котрий і для мене являється таким. ...Мені хочеться зробити з себе корисну в житті людину...» [1, арк. 2].

Від батьків Анастасія перейняла й залюбленість у літературу. Адже вона росла разом із творами і формувалася на літературних творах свого батька. Бездоганна працьовитість, українські позиції світогляду батьків мали винятковий вплив на формування характеру Насті Грінченко, суттєво вплинули на вибір її життєвого шляху загалом.

Народилась Настя здоровою та жвавою дитиною. Сім'я не мала статків, тому подружжя спільно виховували доньку. Борис Дмитрович, як турботливий батько та справжній педагог, від самого народження виховував свою доньку, вкладаючи в неї душу та любов. «Батько краще міг її тішити, ніж я. Влітку вона прокинеться рано, о 4 чи о 5 годині. То й він забере її з возиком у садок, що був при школі, і панькається з нею» [2, 86].

Настя Грінченко. 1886 р.
ІР НБУВ, Ф.170, № 782

У вихованні дитини батьки розуміли неабияке значення казки. Борис Дмитрович був переконаний, що через казку легше донести до дитини думку, здивувати, викликати бажання виразити себе, свої почуття й думки словом. Уже в ранньому дитинстві Настя охоче слухала, коли батьки розповідали казки, легко їх запам'ятовувала, переживала разом з персонажами, співчувала одним і по-дитячому осу-

джувала інших. Під впливом казок Настя переживала хвилюючу радість, яка породжувала бажання слухати й переосмислювати, ділитися своєю думкою з батьками. «...Дуже ще мала була вона, як він заходився казати їй казки, почавши з Рябої курочки. Була дуже пам'ятка і як було проминець щось у казці, то зараз заставить розказати так, як і перше. Без казки бувало й не засне і дужче любила, коли каже казку батько, бо він таки краще оповідав, ніж я. Мабуть, років до чотирьох без казки не лягала спати», – згадувала Марія Грінченко» [3, 86].

Досвідчений учитель-практик і тонкий психолог Б. Грінченко бачив у кожній дитині особистість, тонку душу поета, домагався того, щоб у ній заграла поетична струна, відкрилося джерельце творчості. Казки, безперечно, мають не тільки пізнавальне значення, а й величезний вплив на душу дитини, адже відомо, що дитина живе більше почуттям, аніж розумом. Тому казка має великий філософський підтекст і неабиякий виховний вплив, бо саме такі твори й формують духовний світ дитини. Кожна з казок, незважаючи на фантастичну форму, викриває певні негативні риси людини й виховує найкращі морально-етичні якості.

Працюючи з учнями над складанням казок, педагог учив їх знаходити свої слова. Тому не дивно, що донька, яка завжди перебувала з-поміж учнів, не тільки слухала, а й складала та розповідала. Христя Алчевська, подружка Насті, згадує: «Ми просили Настю нам розповісти казочку. Вона оповідає щось про зірки. Слово «зірки» мені, що виховувалась переважно в московській мові, – незрозумілі; Настя пояснює, що воно таке...І в тих казках стільки чару, стільки справжньої української поезії!» [4, арк.1].

Розказані Борисом Дмитровичем казки та оповідання для доньки – справжні історії з повчанням. Найголовніша мета їх – співпереживання долям людей.

Хоч казки та оповідання мали фантастичне забарвлення Б. Грінченко не боявся показати смерть і страждання людей. На його думку, життя в творі має бути реальним, не прикрашеним. «Немає ніякої потреби, – писав він в одній із своїх статей, – вберігати дитину від розуміння того, що в світі багато горя й мучень, навпаки, – необхідно, щоб вона як у справжньому житті, так і з книги вчилася любові й співчуттю до всіх страждаючих, обтяжених тяжким життям, до будь-якого горя» [5, 37].

Тому основним критерієм у формуванні духовного світу Насті батьки вважали милосердя, як життєве кредо. Так у своїх спогадах Марія Познякова – дружина сторожа Олексіївської школи,

де вчителював Б. Грінченко, згадує: «...я паску собі спекла з чорної муки; та й пісна зовсім, бо ні за віщо й сахарку було купити, та ще й з діркою в середині! Ви ж те все знали. Пішла я десь з дому... Через годину приходжу, коли в мене на столі паска така хороша стоїть і крашанок із три десятки мабуть! Здивувалися ми з чоловіком: де ж воно взялося? Пішли ми до вас жалітися, що де ж воно взялося, коли було замкнено. А Настуся сміється-сміється, – ах ти ж голуб'ятко, неначе зараз перед очима! «Та чому ти, Настусю, смієшся?» – питаю. «Та ми ж з мамусею на другі двері увиходили та й покляли все!» Та й не один раз ділилися і куском хліба, і всячиною» [6, 181–182]. Про милосердя та самопожертву свідчать і вчинки дорослої Насті, коли, перебуваючи в ув'язненні, турбувалась про слабших, ділилась усім, залишаючи собі крихту, чи жертвувала зароблені гроші нужденним (задовольняючись стаканом вареної квасолі на день).

Відомо, що дитина в сім'ї копіює все від своїх батьків, наслідує дії, мову, рухи. Настя Грінченко, спостерігаючи за роботою батька, як він працює, пише, сидячи за столом, намагалася й собі копіювати його поведінку. Вона просила давати їй книжки і намагалася читати, як татко. І так само, як її батько в дитинстві, малювала, зображені портрети підписувала на зразок «Татко Грінченко». Про неабиякий авторитет батька свідчить і той факт, що вже дорослою, перебуваючи у Петербурзі, вона у своєму листі просить вислати «таткову кабінетну фотографію» [7, арк.2], яка, на нашу думку, надихала її до праці.

Оскільки батьки виховували доньку без няньки, то вони культивували в дитині самостійність. Коли Настя залишалася сама вдома, вона завжди виконувала материнські настанови, завжди дотримувалася слова «так саме, як і батько, бо й він ніколи слова не ламав», – згадувала Марія Грінченко.

У 1887 р. молоде подружжя Грінченків приїздить до с. Олексіївка Слов'яносербського повіту Катеринославської губернії (нині Луганської області), куди їх було запрошено вчителювати. З осені 1887 до вересня 1893 року Борис Грінченко вчителював у приватній школі Х. Алчевської.

Будинок Грінченків в Олексіївці був справжнім осередком українського життя. Туди приходили селяни і старі й молодші – не тільки порадитися, а й обговорювати хвилюючі питання. Здебільшого це бувало ввечері, коли Настя була вдома. Вона прислухалась, та навіть була учасником розмов у хаті, оскільки й собі докидала

слова. Та й, буваючи на селі в своєї подруги Горпинки, усі селянські біди бачила.

Подружжя Грінченків принципово ставилось не тільки до спілкування українською мовою, а й до одягу. Тому одягали Настю в український одяг – полотняну сорочку і селянську спідничку. У спогадах Христини Данилівни Настя «...маленькая, умненькая, очаровательная девочка Ната. Одетая в деревенскую холщовую, мережанную сорочку и деревенскую спидничку, босенькая и стриженная по-деревенски» [8]. А Іван Липа образно писав: «У світлому національному вбранні, з різнокольоровими стрічками, на широких уже завмерлих степах вона [Настя – Н.К.] здалека визначалась як чудово гарна квітка» [9].

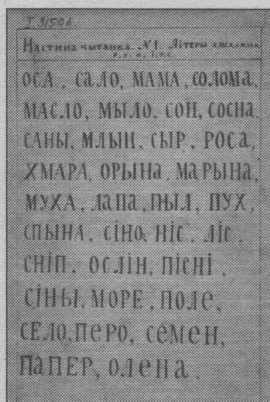
Справжнім прикладом для учнів с. Олексіївка була родина Грінченків, які не тільки говорили українською мовою, а й носили український одяг. Грінченки мали неабиякий авторитет з-поміж учнів, тому не дивно, що школярі наслідували їх в усьому. З цього приводу М. Грінченко згадує що «...всі учні, а надто дівчата у вишиваних сорочках, у керсетках, у намисті, з стрічками на голові, з кісниками в косі були дуже любі» [10, арк. 101].

Повсякчасними подружками її були дівчатка з села і найулюбленіша – Горпинка. Тільки, як приїздили Алчевські, то гралася Настя часом із Христею. У своїх спогадах «Мій товарищі» Христя згадувала: «...Під червоним череп'яним дахом сховався за кількома деревиною сірий будиночок. Там живе учитель... Весело і жваво стукаю я підборами своїх червоних чобітків по сходах його хати й біжу до подруги... Вона, моя любя Настя, сидить і обідає поруч з татком. Голі ніжки навіть не торкаються червоної долівки, рукав вишитої сорочки звисає зі стола, а підстрижена мов у хлопця білява голівка нахиляється над мискою з борщем. Я терпляче чекаю... жду не діждуся, коли це ми підемо гулятися в ляльки» [11, арк. 2].

На п'ятому році життя Настя, спостерігаючи, як батько читає й пише, потяглася й собі до книжок. Вивчила Настя абетку за цікавою системою. Батьки купили літери, наклеєні на картоні, поприв'язували ниточки й почепили на стіні. Допитлива дівчинка швидко запам'ятала їх, а спостерігаючи, як батько навчав читати інших дітей, самостійно навчилася й сама.

Буквар – це перший путівник, який відкриває дитині дорогу в світ Знань. Буквар – одна з книжок, від якої значною мірою залежить ставлення людини до навчання, її успіхи не лише в науці, а й загалом у житті. Тому важливо, щоб перша навчальна книжка була красивою, якісною, а головне – написана рідною мовою.

Оскільки українських букварів, підручників, читанок не було, Борис Дмитрович за своєю методикою укладає буквар – «Українська граматка до науки читання й писання» [12].

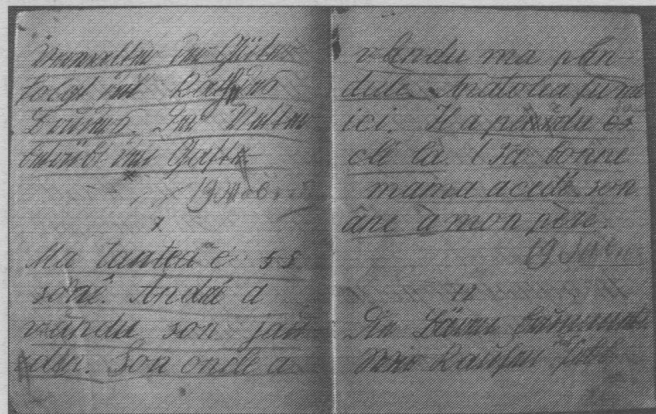
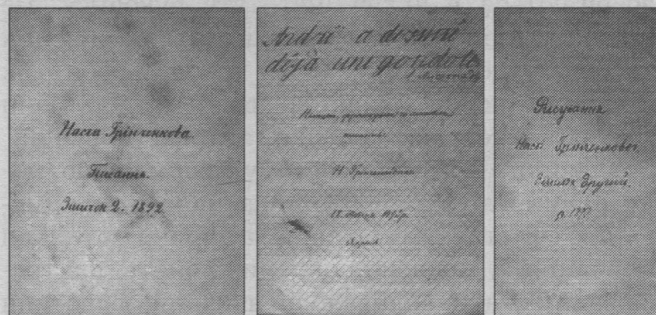
Настына читанка № 1

Про історію його написання він згадує: «Склав я цю граматку ще року 1888, бувши на селі вчителем. Тоді невільно було друкувати ніяких українських книжок до науки дітям чи дорослим, через те я сам написав усю граматку друкованими літерами та й учив по ній читання й писання свою дитину і чужих дітей, щоб рідною мовою озвалась до їх наука» [13, 61].

Свою доньку Настю, Борис Дмитрович учив і виховував за власною педагогічною системою, яку виробив під час учителювання. Відсутність українських книжок з основних питань формування знань і світогляду дитини змусили його «видавати» саморобні книжки українською мовою. Так, в Олексіївці 1888 р. Борис Грінченко складає букварик: «Настына читанка» № 1 [14], 1889 р. створює Першу після «Граматики» Книгу до читання [15], пише журнал «Квітка». Настына читанка [16], пізніше в Чернігові – «Проліски. Настын часопис» [17].

Основу будь-якої мови становлять звуки, тому Борис Дмитрович починав навчати дітей грамоти з відомостей про них. Саме за фонетичним принципом Грінченко й побудував свій буквар. «Діти спочатку, – пише він, – навчались розкладати слова на склади й на окремі звуки, потім доходило до того, що з показаних їм звуків самі складали слова. Все це я робив з самими з в у к а м и, зовсім поки що не говорячи з дітьми про літери» [16]. Водночас педагог навчав дітей писати елементи літер, слова, речення. В архіві збереглися зошити його доньки Насті, які ілюструють роботу педагога й учениці. Крім Писання (Зшиток перший 1891 р.), збереглися зошити з рисування (1892, 1893 рр.), французьке та німецьке писання (1893 р. Харків), німецьке, французьке та московське писання (1893 р. Харків). У зошитах червоним олівцем видно ви-

правлення помилок доньки, а в зошиті французького та німецького писання батько вказує: «Все переписати. 5 листопада» [19].

Писання Н. Грінченко. Зошити 1891 — 1893 рр.
І. Р. НБУВ Ф. І. 33350

Розумовий розвиток дитини, на думку Бориса Грінченка, повинен бути цілеспрямованим, системним і безперервним. І тут особливе значення мають читанки. Тому особливого значення він надавав дитячим журналам, мета яких полягає в тому, щоб систематично впливати на духовний світ дитини, формувати підвалини для міцних естетичних, моральних, патріотичних та інших переконань. Книжка, на думку педагога, є важливим засобом формування дитячих уподобань, смаків та загальної ерудиції. «Як тільки навчиться дитина читати, – вважав Б. Грінченко, – вона таким чином здобуватиме новий ґрунт для роботи свого мислення. Раніше лише ті чи інші життєві обставини, з-поміж яких жила дитина, були для неї цим ґрунтом. Тепер же її кругозір значно розширюється. У сфері моральних понять ще не вироблено нічого остаточного, усвідомленого. Книжка зустрічається з майже незайманим моральним світом дитини. І надалі становище дитини в питаннях морального характеру – не постійне, воно змінюється до тих пір, поки в людини не виробиться належний світогляд» [20, 34 – 35].

Підручники, читанки, складені Грінченком для навчання своєї доньки Насті та інших дітей, не втратили актуальності, й досі можуть

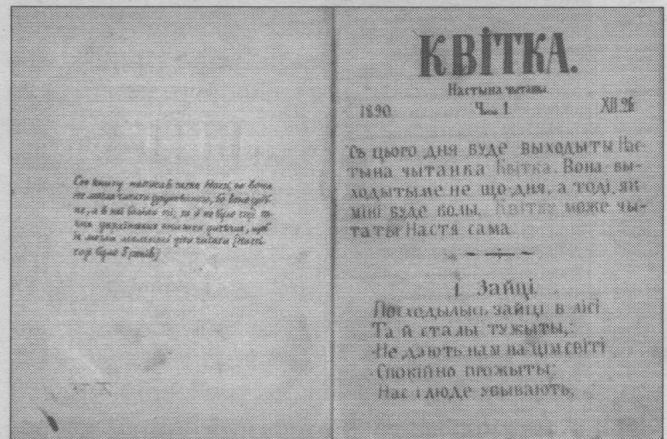
бути зразками методики і методології початкової освіти дитини.

Саморобні книжки для Насті та інших дітей зберігаються в архіві Інституту рукопису. Це унікальні книжки, які викликають захоплення та повагу до людини, яка з такою любов'ю їх створила, не шкодуючи ні часу, ні сил. Вони містили авторські малюнки, яскраві аплікації. Завдяки цікавому та простому оформленню, навчальний матеріал підручника спонукав формуванню світоглядних позицій та сприяв мотивації навчання, а виділення окремих понять, які треба запам'ятати, впливало на якісніше засвоєння знань.

Справжнім прикладом методики навчання через «друковане» слово є читанка, зроблена для маленької доньки – «Квітка». Настина читанка». Вона супроводжується написом: «Сю книгу написав татко Насті, як вона не могла читати друкованого, бо воно дрібне, а в неї боліли очі, та й не було тоді таких українських книжок дитячих, щоб їх могли маленькі діти читати – Насті тоді було 5 років» [21]. «Видана» книжка з великим натхненням та любов'ю, гарно ілюстрована, з цікавим для дитини різноманітним матеріалом. «Квітка» справила враження не тільки на Настю, а й на всіх, хто тримав журнал у руках. Так, один з учнів Б. Грінченка пригадував: «І досі я пам'ятаю, як-от: «Квітка» – колядки се були розмальовані червоним і різним чорнилом, що нас, дітей, найбільше цікавило. А тепер нас, уже великих, цікавлять не ті квітки та візерунки, що змалу, а ті правдиві слова, що часто ти, дорогий наш учителю, промовляв до нас обездолених» [22, 172]. Сучасник Бориса Дмитровича А. Шерстюк, писав: «...нам хотілося трохи зупинитися на зовнішньому вигляді тої «Квітки», того першого дитячого часопису українською мовою. Написано його надзвичайно старанно, розбірно, як-от потрібно для дитини, а до того досить густо оздоблено малюнками та візерунками. Переглядаєш сторінки цього журналу й дивуєшся, – яка то сила віри й переконання була в цій людині, що поклала стільки праці на цю невеличку з вигляду річ, але яку велику з боку ідеї» [23, 11].

Уперше цей рукописний дитячий журнал дослідила М. Одінцова. Вона зазначила, що Борис Грінченко був одним із перших в Україні, хто почав застосовувати на практиці новий методичний прийом у навчально-виховному процесі – «видання» рукописного журналу, який виконував не тільки навчальну мету, а й виховну. «Видаючи» журнал, – пише дослідниця, – Б. Грінченко досягає поставленої комунікативної мети – формує комунікативні вміння. Новим прийомом до-

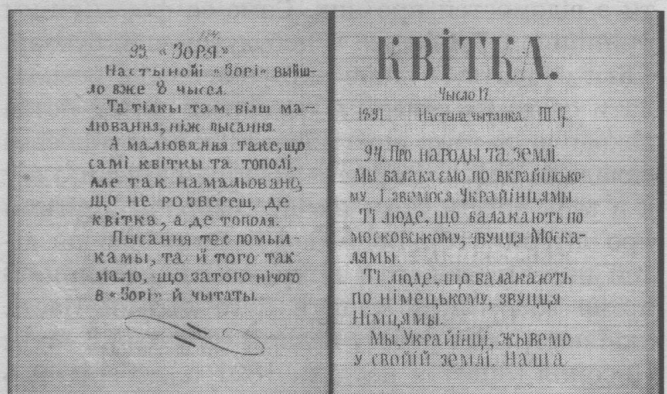
сягається також і виховна мета – формування морального ідеалу, справжнього ідеалу добра, правди, краси, гуманності, формування особистості» [24, 90].

Рукописна читанка, укладена Б. Д. Грінченком для навчання доньки. ІР НБУВ, ф. І, № 31505

У першому номері Б. Грінченко вміщує вступне слово: «З цього дня буде виходити Настина читанка Квітка. Вона виходитиме не щодня, а тоді, як мені буде коли. Квітку може читати Настя сама» [25, арк. 2.]. Уже цим вступним словом батько спрямовує доньку на самостійну роботу. Привчаючи до цього дитину у п'ятирічному віці, він виховує в ній потребу в подальшому самовихованні й самонавчанні, а також розвиває самодисципліну.

Заслугує уваги матеріал, уміщений в «Квітці», спрямований на усвідомлення самоідентичності. Саме він був спрямований на національне виховання, прищеплював патріотичні почуття, повагу до свого народу. «Ми балакаємо по-українському і зветься Українцями... Ми, Українці, живемо у своїй землі. Наша земля зветься Україна» [26, арк. 69].

Рукописна читанка, укладена Б. Д. Грінченком для навчання доньки. ІР НБУВ, ф. І, № 31505

Влучним методичним прийомом є те, що Б. Грінченко повторює цю думку тричі: на початку, в середині й у самому кінці тексту. Основна мета такого потрійного повтору – закріпити у свідомості дитини свою національну приналежність, гордість за свою націю. Теза, висловлена в кінці тексту відображує принципу національну позицію Бориса Дмитровича: «Ми, Українці, живемо у своїй землі, на Україні, балакаємо і пишемо по-своєму, по-українському. Ми, Українці, повинні любити свою землю України більш од усього на світі і балакати і писати тільки по-українському» [27, арк. 70]. Такий матеріал, безперечно, сприяв вихованню любові й поваги до свого краю, прагнення бути гідними своїх батьків.

ЛІТЕРАТУРА

1. ІР. ІР НБУВ. – Ф., од. зб. І.36571, арк. 2.
2. Загірня М. Спогади / Передм., упоряд., прим. Л. Л. Неживої. – Луганськ, 1999. – С. 86.
3. Там само.
4. ІР. ІР НБУВ. – Ф. І, од. зб. 33380. – Арк.1
5. Грінченко Б. К вопросу о журнале для детского чтения в земской народной школе / Б. Гринченко // Земский сборник Черниговской губернии. – 1895. – № 4 – 5. – С. 27 – 50.
6. Над могилою Бориса Грінченка : Автобіографія, похорон, спомини, статті / упоряд. С. Єфремов. – К.: Вік, 1910. – 186 с.
7. Лист Насті Грінченко батькам від 26.09.1906. ІР НБУВ. – Ф. III, од. зб. 44350.

8. Алчевская Х. Д. Передуманное и пережитое: Дневники, письма, воспоминания / Алчевская Х. Д. – Москва. : Тип. т-ва Сытина, 1912. – 466 с.
9. Липа І. Пам'яті Насті Грінченкової // Слово пам'ять береже / Упоряд. Л. Неживої, О. Неживого. – Луганськ, 2001.
10. ІР НБУВ. Ф. І, од. зб. 32542.
11. ІР НБУВ. Ф.І, од. зб. 33380.
12. ІР НБУВ. Ф. І, од. зб. 31536.
13. Погрібний А. Г. Борис Грінченко. Нарис життя і творчості / Анатолій Григорович Погрібний. – К.: Дніпро, 1988. – 267 с.с.61
14. ІР НБУВ. Ф. І, од. зб. 31506.
15. ІР НБУВ. Ф. І, од. зб. 31555.
16. ІР НБУВ. Ф. І, од. зб. 31505.
17. ІР НБУВ. – Ф. І, од. зб. 3151.
18. Грінченко Б. Українська граматка – К., 1917.– С. 61, 62.
19. ІР НБУВ. – Ф. І. 33350. – французьке та німецьке писання.
20. Грінченко Б. К вопросу о журнале для детского чтения // Земский сборник Черниговской губернии. – Чернигов, 1903. – С. 34–35.
21. ІР НБУВ. – Ф. І, од. зб. 31505.
22. Над могилою Бориса Грінченка : автобіографія, похорон, спомини, статті / [упор. С. Єфремов]. – К.: Вік, 1910. – 184 с.
23. Шерстюк Г. Борис Грінченко і українська школа // Світло. Український педагогічний журнал. – Книжка перша. – 1910. – Сент. – С. 9–14.
24. Одінцова М. Один із перших в Україні рукописних журналів для дошкільнят: нереалізований видавничий проєкт Бориса Грінченка / М. І. Одінцова. – Наукові записки Інституту журналістики. Т. 37. – 2009. – С. 82 – 90.
25. ІР НБУВ. – Ф. І, од. зб. 31505.
26. Там само.
27. Там само.

ПОЕТИЧНА МОЗАІКА

НА ЧЕРНЕЧІЙ ГОРІ

Ірина КУЛИНИЧ, с. Спасів, Сокальський район, Львівська область

На Чернечій горі
Спочиває Тарас –
Наш великий письменник і батько.
А назвав його так
Котляревський Іван,
Його слава ніколи не згасне.
Тихо води несе свої річка Дніпро,
А дівчата виспівують пісню:
Як у дяка ти вчився,
Як ягнята ти пас,
Як сльозами гіркими вмивався.
Як старенький кобзар
Тобі пісню співав,

Із Оксаною ти зустрічався.
Гідно вистояв ти
Те прокляте життя,
Що тепер воно вже на папері.
Спи спокійно, Тарасе,
Ми здійснили наказ
«Заповіт» твій тепер уже в слові.
І бандура живе,
На ній струни ще є,
Бо і пісня твоя не вмирає.
І «Кобзар» твій живий.
Він для нас є святий,
І народи його всі читають.